

ข้อมูลกลองมโหระทึก และแหล่งโบราณคดีที่เกี่ยวข้องในจังหวัดมุกดาหาร

๑. ความเป็นมาของกลองมโหระทึก

กลองมโหระทึก เป็นกลองหน้าเดียวทำด้วยโลหะสำริดมีรูปทรงกระบอก ตรงกลางคอดเล็กน้อย มีขนาดต่าง ๆ ส่วนฐานกลอง มีหูหล่อติดข้างตัวกลอง ๒ คู่ สำหรับร้อยเชือกหามหรือแขวนกับหลัก ที่หน้ากลอง เป็นแผ่นเรียบมีรูปลายดาวหรือดวงอาทิตย์ ๑๐-๑๖ แฉก แล้วแต่ขนาดกลอง มีลายปลาวายทวนน้ำ บุคคลสวมเครื่องประดับขนนก หรือนกกระสาบินทวนเข้มนาฬิกา นกยูง ลายเลขาคณิตและลายอื่น ๆ อีกมากมาย บนริมหน้ากลองบางใบมีประติมากรรมรูปกบหรือเขียด บางใบซ้อนกัน ๒-๖ ตัว ประจำทั้ง ๔ ทิศ กลองมโหระทึกมักจะเรียกแตกต่างกันออกไปตามรูปแบบและความเชื่อของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ อาทิ ภาคเหนือของประเทศไทย และในประเทศพม่าเรียกว่า ห้องกบหรือห้อยเขียด เพราะมีรูปกบหรือเขียดปรากฏอยู่บนหน้ากลอง จีนเรียกว่า ตุงกู (Tung Ku) อังกฤษเรียกว่า Kettle drum หรือ Bronze drum เพราะว่ากลองนี้มีรูปร่างคล้ายกับโลหะสำริดที่ใช้ในการต้มน้ำ ส่วนไทยเรานั้นเรียกว่า หรทิก หรือ มโหระทึก ซึ่งชื่อเรียกนั้นจะแตกต่างกันไปตามแต่ละยุคสมัย กลองมโหระทึกใช้เนื่องในพิธีกรรมความเชื่อ เป็นวัฒนธรรมร่วมที่พบในพื้นที่ต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิ พม่า ไทย เวียดนาม ลาว มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ฯลฯ รวมถึงร่วมสมัยกับวัฒนธรรมสำริดในจีนตอนใต้ และวัฒนธรรมดองซอนของเวียดนาม

ประเทศไทยมีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่ามีการผลิตและใช้กลองมโหระทึกมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุคโลหะประมาณ ๒,๕๐๐- ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว ในสมัยประวัติศาสตร์ กลองมโหระทึกในประเทศไทยยังเป็นสัญลักษณ์ของพระเจ้าแผ่นดิน โดยมีหลักฐานแสดงถึงการใช้กลองมโหระทึก เช่น ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงสมัยสุโขทัย กล่าวว่ามีการใช้กลองมโหระทึกกันแล้ว แต่จะเรียกว่า “มหรทิก” ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยามีการกล่าวถึงชื่อกลองมโหระทึกในกฎหมายตราทศลักษณ์ ซึ่งประกาศใช้ในแผ่นดินสมันนั้น แต่เปลี่ยนเป็นชื่อเรียกว่า “หรทิก” และใช้ตีในงานพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าแผ่นดินและที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของราชอาณาจักร ขุนนางที่ทำหน้าที่ตีกลองมโหระทึกมีตำแหน่งเป็น “ขุนดนตรี” จนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ เรียกชื่อกลองดังกล่าวว่า “มโหระทึก” และเรียกต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งยังมีการใช้กลองมโหระทึกในงานพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีฉัตรมงคล หรืองานรัฐพิธีต่าง ๆ อีกด้วย

ในปัจจุบันประเทศไทยยังคงมีการประโคมตีกลองมโหระทึกในงานพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญที่ท้องสนามหลวง ซึ่งนับได้ว่าเป็นพิธีการที่เกี่ยวข้องกับการทำนาพยากรณ์และเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของข้าวในแต่ละปี สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณ

๒. แหล่งโบราณคดีและกลองมโหระทึกที่พบในจังหวัดมุกดาหาร

ในพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร มีการขุดค้นพบกลองมโหระทึกและแหล่งโบราณคดี ดังนี้

๒.๑ กลองมโหระทึกสำริด วัดมณีนิมมาวาส หมู่ที่ ๑ ตำบลดอนตาล อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ ชาวบ้านนาทามออกหาปลาบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง ได้พบกลองมโหระทึก บริเวณตลิ่งที่พังทลายลงมา จึงนำมาเก็บไว้ที่วัดเวินไชยมงคล ต่อมาจึงย้ายมาที่วัดมณีมาวาส เส้นผ่าศูนย์กลาง หน้ากลอง ประมาณ ๘๖ เซนติเมตร สูง ๖๕ เซนติเมตร ลวดลายบนหน้ากลอง ตรงกลางมีดาวหรือดวงอาทิตย์ ๑๔ แฉก ล้อมรอบด้วยลายซี่หวี ลายแถวกลมมีจุดตรงกลาง ถัดมา มีประติมากรรมรูปกบลอยตัว ๔ ตัว เรียงทวน เข็มนาฬิกา ด้านข้างตัวกลองตกแต่งด้วยลายกลุ่มบุคคลสวมเครื่องประดับศีรษะตกแต่งลายขนนกนั่งอยู่ในเรือ คันด้วย ลายรวงข้าวในแนวนอน มีหูกลองตกแต่งด้วยลายเกลียวเชือกเป็นหูคู่ ตัวกลองตอนกลางมีแถว ลายเรขาคณิตในกรอบสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดซ้อนกันเรียงเป็นแนวนอน และมีลายเส้นแนวตั้งเป็นแถวลายซี่หวี ในแนวเฉียงแบ่งเป็นช่วง ๆ ระหว่างแถวมีลายบุคคลสวมเครื่องประดับศีรษะตกแต่งด้วยขนนกเรียงเป็นกลุ่ม ใต้กลุ่มเหล่านี้มีลายซี่หวี ตามแนวนอน แถวลายวงกลมมีจุดตรงกลางและแถวลายซี่หวี ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ วัดมณีมาวาส หมู่ที่ ๑ ตำบลดอนตาล อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

๒.๒ แหล่งโบราณคดีไผ่ขี้เหล็ก ตำบลน้ำเที่ยง อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

พบกลองมโหระทึกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ ขณะปรับพื้นที่เพื่อก่อสร้างอาคารสำนักงานไผ่ขี้เหล็ก คำชะอี มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางหน้ากลองประมาณ ๗๘ เซนติเมตร มีเส้นรอบวงหน้ากลอง ๒๔๐ เซนติเมตร สูงประมาณ ๖๙ เซนติเมตร เส้นรอบวงตัวกลอง ๑๗๙ เซนติเมตร เส้นรอบวงฐานกลอง ๒๖๕ เซนติเมตร ตัวกลองหนา ๐.๒ เซนติเมตร ขอบฐานกลองหนา ๐.๖ เซนติเมตร สภาพชำรุดมีรูทะลุด้านข้าง ๑ แห่ง

จากประวัติการค้นพบไม่มีการแจ้งว่ามีวัตถุอื่นใดอยู่ร่วมด้วย จากรูปทรงและลวดลายที่ปรากฏ สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุอยู่ในช่วง ๒๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล - พุทธศตวรรษที่ ๖ โดยมีลวดลายนามธรรม คล้ายบุคคล สวมชุดพิธีกรรมอยู่ในเรือ เหมือนกับลายที่ปรากฏบนชิ้นส่วนหุ่นกลองกลองมโหระทึกดินเผา ที่พบในแหล่งโบราณคดีโนนหนองหอ ตำบลนาอุดม อำเภอนิคมน้ำอภัย จึงเชื่อว่ากลองมโหระทึกคำชะอีใบนี้

น่าจะมีการผลิตหรือหล่อขึ้นในชุมชนโบราณท้องถิ่นใกล้เคียง ไม่ได้นำเข้ามาจากต่างแดนที่มีแหล่งผลิตในเวียดนามหรือจีนตอนใต้ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่อาคารจัดแสดงด้านข้างที่ว่าการอำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

๒.๓ แหล่งโบราณคดีโนนหนองหอ หมู่ที่ ๑ บ้านนาอุดม ตำบลนาอุดม อำเภอนิคมน้ำสร้อย จังหวัดมุกดาหาร

ได้มีการขุดพบหลักฐานทางโบราณคดี ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๖ ที่เกี่ยวข้องกับกลองมโหระทึก คือ

๑) ชั้นส่วนหุ่นกลองมโหระทึกดินเผา ตกเป็นชั้นเล็กชั้นน้อย จำนวน ๑๘ ชั้น โดยปรากฏลวดลายบนชั้นส่วนหุ่นดินดังกล่าว บางชั้นส่วนพบว่ามีลวดลายเดียวกันกับลวดลายด้านข้างของกลองมโหระทึกที่อำเภอคำชะอี

๒) ชั้นส่วนกลองมโหระทึกสำริด ได้แก่ ชั้นส่วนดาวหน้ากลอง ชั้นส่วนหูกลอง จากข้อมูลที่บันทึกไว้พบว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้เคยขุดพบกลองมโหระทึก ๒ ใบ โดยหนึ่งใบเป็นกลองขนาดเล็กหรือเรียกว่า กลองจิว

๓) หลักฐานโลหะกรรม ได้แก่ ชั้นส่วนเตากลึงโลหะ เบ้าหลอมโลหะดินเผา ก้อนทองแดง ตะกรันโลหะ แม่พิมพ์หินทราย

แหล่งโบราณคดีโนนหนองหอ จากการขุดค้นพบว่า ในอดีตมีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่เป็นทั้งที่อยู่อาศัย เป็นแหล่งฝังศพและเป็นแหล่งโลหะกรรมสำริดและเหล็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพบว่า **เป็นแหล่งผลิตกลองมโหระทึกสำริดในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่มีหลักฐานเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย ร่วมสมัยวัฒนธรรมดองซอนและชาฮวินในเวียดนาม**

๒.๔ แหล่งโบราณคดีบ้านดงยาง หมู่ ๗ ตำบลบ้านค้อ อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

ได้พบกลองมโหระทึก เมื่อ เดือนพฤษภาคม ๒๕๔๒ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางหน้ากลอง ประมาณ ๕๒ เซนติเมตร สูงจากฐานถึงหน้ากลองประมาณ ๓๗ เซนติเมตร ลวดลายบนหน้ากลองตรงกลางเป็นลายดาวหรือดวงอาทิตย์ ๘ แฉก บนหน้ากลองจะมีรูปกบเรียงแถวหันหน้าทวนเข็มนาฬิกา ด้วยระยะห่างเท่าๆ กัน จำนวน ๔ ตัว ตัวกลองส่วนบนผายออกรับกับหน้ากลอง ส่วนเอวคอดเว้าและผายลงเป็นส่วนฐานกลอง

จากลวดลายและรูปทรงตัวกลองที่พบ สามารถเปรียบเทียบกับกลองมโหระทึกในประเทศเวียดนาม ซึ่งต้องมีดาวหรือดวงอาทิตย์หน้ากลองและมีกบประดับหน้ากลอง กำหนดอายุเปรียบเทียบได้ว่าน่าจะมีการผลิตในช่วง พุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๐ หรือหลังจากนั้นเล็กน้อย

๒.๕ กลองมโหระทึก แหล่งโบราณคดีบ้านแก้ง หมู่ที่ ๘ ตำบลนาโสก อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัด มุกดาหาร

ได้พบกลองมโหระทึกเมื่อ เดือนกันยายน ๒๕๕๐ มีความสูงจากส่วนฐานถึงหน้ากลอง ๓๓ เซนติเมตร ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางหน้ากลอง ๕๐.๕ เซนติเมตร หนาประมาณ ๐.๒ เซนติเมตร ฐานกลอง มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๔๔ เซนติเมตร ตัวกลองสภาพชำรุดบริเวณด้านข้างของกลองและส่วนฐานของกลองหลายจุด

จากรูปทรงสามารถเปรียบเทียบกับกลองมโหระทึกสำริดแบบ เฮเกอร์-2 ซึ่งกำหนดอายุ ประมาณ ๔๐๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราช - คริสต์ศตวรรษที่ ๑ หรือพุทธศตวรรษที่ ๑ - ๖ ไม่พบวัตถุหลักฐานอื่นใดร่วมกับกลองมโหระทึก ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่ากลองมโหระทึกใบดังกล่าวเป็นสมบัติตกทอดมาหลายรุ่น โดยมีการนำติดตัวไปมา โดยกลุ่มคนที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายระหว่าง ๒ ฟากฝั่งแม่น้ำโขง

๒.๖ กลองมโหระทึก แหล่งโบราณคดีบ้านนาดอกไม้ หมู่ที่ ๘ ตำบลโพนงาม อำเภอดงคำชะอี จังหวัด มุกดาหาร

ได้ขุดพบชิ้นส่วนหน้ากลองมโหระทึก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ ๖๙ เซนติเมตร ข้างกลองหนาประมาณ ๐.๘ เซนติเมตร หน้ากลองหนา ๐.๒ เซนติเมตร กึ่งกลางหน้ากลองมีดาว ๑๒ แฉก จากหลักฐานหน้ากลองมโหระทึกสำริดที่พบ เป็นหน้ากลองมโหระทึกแบบเฮเกอร์-1 ซึ่งกำหนดอายุจากการเปรียบเทียบอยู่ในช่วงระยะเวลา ๒,๐๐๐ ปี มาแล้ว แต่หน้ากลองใบที่พบนี้น่าจะเป็นกลองที่มีการใช้งานมาอย่างต่อเนื่อง และสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเคลื่อนย้ายไปมาอยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงแถบ จังหวัดมุกดาหาร แขวงสะหวันเขต ประเทศลาวต่อเนื่องไปประเทศเวียดนามกลาง

๒.๗ กลองมโหระทึก บ้านคำพอก หมู่ที่ ๕ ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง

ได้พบกลองมโหระทึกเมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๕๙ โดยนายประเพศ ปัทม อายุ ๕๐ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๑๔๕ หมู่ ๕ ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง เป็นผู้พบกลองดังกล่าว ฝังอยู่ในร่องน้ำที่ไหลจากภูเขาสูงสู่ ที่นาของชาวบ้าน คาดว่าอายุประมาณ ๒-๓ พันปี มีหน้ากว้าง ๕๒ เซนติเมตร น้ำหนัก ๙.๘ กิโลกรัม

๒.๘ กลองมโหระทึกที่บ้านเหล้า หมู่ ๑ ตำบลบ้านเหล้า อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

ได้พบกลองมโหระทึก เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๒ ได้มีการขุดพบชิ้นส่วนกลองมโหระทึกบริเวณที่นาของนางอวยพร ผิวผ่อง ในระหว่างการไถรดแบคโฮปรับที่นา โดยพบชิ้นส่วนกลองมโหระทึกสำริด จำนวน ๙ ชิ้น ประกอบด้วย ชิ้นส่วนเอวกลอง มีขนาด ๗๕ x ๕๐ เซนติเมตร ชิ้นส่วนหน้ากลอง มีขนาด ๗๐ x ๓๒ เซนติเมตร มีประติมากรรมรูปกบ ขนาด ๑๓ x ๖.๕ เซนติเมตร ชิ้นส่วนไหล่กลองและหน้ากลอง มีขนาด ๔๕ x ๒๒ เซนติเมตร สูง ๒๓ เซนติเมตร ชิ้นส่วนหน้ากลอง มีขนาด ๙๐ x ๖๓ เซนติเมตร รัศมีหน้ากลอง ๕๒ เซนติเมตร มีประติมากรรมตัวกบ ชิ้นส่วนด้านข้างกลอง มีขนาด ๒๘ x ๑๙ เซนติเมตร ชิ้นส่วนกลองมโหระทึกและชิ้นส่วนประติมากรรมกบ จำนวน ๔ ชิ้น ลวดลายที่พบ ประกอบด้วยลายซี่หวี ลายวงกลม ลายรูปบุคคลสวมขนนก ลายนกบินทวนเข็มนาฬิกา ลายประแจเงิน และลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน

กลองมโหระทึกที่พบนี้สันนิษฐานว่าเป็นกลองมโหระทึกแบบเฮเกอร์-1 ใช้วิธีการหล่อแบบใช้โลหะแทนที่ด้วยขี้ผึ้ง มีอายุประมาณ ๒๐๐ ปีก่อนพุทธกาล-พุทธศตวรรษที่ ๕ หรือประมาณ ๒,๐๐๐ ถึง ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว **จัดเป็นกลุ่มที่เก่าแก่ที่สุด** ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมสำริดในจีนตอนใต้ และวัฒนธรรมทองของเวียดนาม และมีรูปลวดลายคล้ายกับกลองมโหระทึกที่พบที่ วัดตลิ่งพัง อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในบริเวณแหล่งที่พบนี้ ไม่พบโบราณวัตถุอื่น ๆ ร่วมด้วย ซึ่งน่าจะเกิดความชำรุดก่อนนำมาทิ้ง ปัจจุบันชิ้นส่วนกลองมโหระทึกนี้เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

๒.๙ กลองมโหระทึก บ้านโพน หมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านเหล้า อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

ได้พบกลองมโหระทึกและชิ้นส่วนกลองมโหระทึก จำนวน ๘ ชิ้น เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๖๓ บริเวณบ้านโพน หมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านเหล้า อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร กลองมโหระทึก หน้ากลองมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๙๕ เซนติเมตร ตัวกลองสูง ๗๐ เซนติเมตร หนา ๑.๕ เซนติเมตร ประดับด้วยประติมากรรม รูปกบ ๔ ตัว ลวดลายหน้ากลองประกอบด้วย ลายดาว ๑๒ แฉก ลายซี่หวี ลายวงกลม ลายหยักฟันปลา ลายรูปบุคคลสวมขนนก ลายขนมเปียกปูน และลายนก กลองมโหระทึกที่พบเป็นแบบเฮเกอร์-1 กำหนดอายุประมาณ ๒,๐๐๐ - ๑,๙๐๐ ปีมาแล้ว ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมสำริดในจีนตอนใต้ และวัฒนธรรมทองของเวียดนาม มีลวดลายและรูปทรงคล้ายกับกลองมโหระทึกที่พบในเวียดนาม กลองมโหระทึกใบนี้ไม่พบโบราณวัตถุอื่น ๆ ร่วมด้วย จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดการชำรุดจากการใช้งานแล้วนำมาทิ้งไว้ในพื้นที่ห่างไกลชุมชน ปัจจุบัน ได้นำไปเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

เอกสารอ้างอิง :

กรมศิลปากร สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. กลองมโหระทึกในประเทศไทย. กรุงเทพฯ:บริษัทอาทิตย

โปรดัก กรุป จำกัด, ๒๕๔๖

สำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี. รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานในจังหวัดมุกดาหาร.

กรุงเทพฯ:๒๕๕๖

สำนักศิลปากรที่ ๙ อุบลราชธานี รายงานการตรวจสอบโบราณวัตถุกลองมโหระทึก หมู่ ๗ บ้านโพน

ตำบลบ้านเหล่า อำเภอดำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

สำนักศิลปากรที่ ๙ อุบลราชธานี รายงานเบื้องต้นการตรวจสอบโบราณวัตถุกลองมโหระทึก หมู่ ๑

บ้านเหล่า ตำบลบ้านเหล่า อำเภอดำชะอี จังหวัดมุกดาหาร